

Олена Поліщук

"СЦІЛЛА І ХАРІБДА" СУЧАСНОЇ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ, АБО ФЕНОМЕН ЕСТЕЗИСУ ТА ЕСТЕЗИ

Розглянуто перспективи розвитку естетичної сфери й художньої культури сучасного соціуму. Проаналізовано тенденції їх розвитку за доби постмодерну. Звернуто увагу на феномени естезису та естези в сучасній культурі України, а також досліджено їх відмінності на прикладі проекту вуличного мистецтва "Art United Us". Крім того, було виявлено основні риси феномена "естези", а саме: активне звернення до епатажу та гри, використання медіаресурсу, звернення до ідеї низького.

Ключові слова: *Pinchukartcentre, Александер Готліб Баумгартен, Вік Муніс, Дем'єн Герст, неklasична естетика, художня культура, мистецтво періоду постмодернізму, естезис, феномен "естези", стріт-арт.*

Нині естетична сфера та художній простір будь-якої країни Європи, Північної та Південної Америки, Австралії чи країн Далекого Сходу нестримно наповнюються арт-продуктами, які привертають значну увагу публіки як спосіб проведення часу чи цікава розвага у вільний час, подекуди ще й засіб самовираження. Проте подібні новації не завжди легко оцінити за їхнім естетичним сенсом й цінністю з деяких причин.

Як приклад можемо вказати появу муралів на стінах київських багатоповерхівок як проектів стріт-арту. (В межах проекту Art United Us художниками різних країн мають бути створені 200 муралів, а перші 100 із них побачать життя саме в Україні). Коли австралійський вуличний художник Fintan Magee на стіні будинку в сімнадцять метрів на Троєщині зобразив дівчину із квітами - це сприймається як спроба привнесення краси й прекрасного в урбанізований та знеособлений простір мегаполісу. Інші ж думки виникають, коли поблизу майдану Незалежності (провулок Тараса Шевченка, 1/2) побачиш так названу "Берегиню", роботу митця із Коста-Рики. Хоча творці проекту Art United Us запевняють, що це символ, "жіночий дух в слов'янській міфології", чомусь їхнім оптимізмом швидко не переповнюється. У "серці" української столиці образ іммігранта поряд із Софією Київською та Михайлівським собором? Художник Мата Руда, за його словами, намалював образ біженки з Південного Кавказу (хоча жінка й зображена серед соняхів у хустці, що нагадує український національний жіночий убір). Адже основна тема цього художника - іммігранти й імміграція. Неоднозначність ситуації в цьому випадку очевидна: твір мистецтва має яскраво виявлений соціально-політичний контекст, до того ж митець свідомо провокує громадську думку. Закономірно виникає міркування: чому поблизу центральної площі столиці України й Будинку профспілок поставлено "ребус" про долю жінки-біженки із Грузії, Вірменії чи Азербайджану? Тобто для цього художника естетичне начало твору не є основним, найважливіше - трансляція певної соціально-політичної ідеї автора засобами арт-продукту та активний вплив на громадську думку. Не помітити цей твір монументального живопису важко, враховуючи розміри й місце розташування. Проте спектр думок і чуттєвих станів при його спогляданні, вочевидь, буде доволі неоднозначним.

Інший приклад - виставки Дем'єна Герста (Damien Hirst) у Pinchukartcentre. У його творчості теж помітна свідомо провокація митця - спроба одночасного поєднання прекрасного з нищим під час створення арт-продукту. Дем'єн Герст незвично застосовує природні форми (поступово вбиває 9 000 метеликів чи ж використовує трупи тварин, законсервовані у формальдегіді) поряд із картинами абстрактного живопису в стилі *spін*. Однак він є одним із найуспішніших у комерційному плані діячів сучасної художньої культури.

Тому його твори ставлять запитання: чи може існувати художня інновація, для якої важливий лише художній компонент та комерційний успіх, без гуманістичного за своєю суттю естетичного сенсу? Проте звернення до Танатосу і вбивства, тліну й насилля над представниками фауни заради розваги й комерційного успіху постає, на наш погляд, ознакою пропаганди (можливо, в неусвідомленій формі з боку талановитого митця) некрофільї художніми засобами, через арт-продукт.

Тому закономірно виникає питання про межі естетичного компонента в сучасних мистецьких інноваціях, зв'язок естетичного та художніх моментів при появі новітніх арт-продуктів, точніше - про роль феноменів естезису та естези в сучасному художньому просторі й культурі загалом.

Мета цієї розвідки - привернути увагу до естезису як культурного феномена та його гуманістичного потенціалу, а також проаналізувати явище, назване нами як "естези". Ос-

"Сцілла і Харібда" сучасної художньої культури України...

танне поняття ми вживаємо, щоб підкреслити широке використання художніх моментів в сучасній рекламі, PR-технологіях, ЗМІ, індустрії розваги, популярному мистецтві, і загалом у популярній культурі під час організації розваги, видовища і тощо.

У сучасній культурі не кожне художнє явище, на нашу думку, обов'язково за характером постає естетичним феноменом. Оскільки естетичне (*aestheia entemos ai(s)thetikes*), виходячи з думки "хрещеного батька естетики" Александера Готліба Баумгартена, має впливати "сприятливішим способом на благо світу", використовуючи чуттєвість людини (як читаємо в його праці "філософські роздуми про деякі питання, що стосуються поетичного твору" [18]). Тоді використання феномена естетичного передбачає не лише звернення до людської чуттєвості, а й гуманістичну основу в удосконаленні людського смаку (коли Краса, Добро та Істина в людській діяльності ведуть до Блага). Проте коли в арт-об'єкті використовується, образно кажучи, Краса як путівник лише до Блага, говорити про нього як носія естетичного начала, на нашу думку, вже не доводиться. Художній простір у сучасних умовах вийшов далеко за межі картинних галерей, виставок чи експозицій, відтак його вплив стає все суттєвішим. Тому поняття "естези" нами вжито, щоб акцентувати увагу на відсутності гуманістичного сенсу в деяких сучасних художніх інноваціях (через провокацію митця й популяризацію у прямій або завуальованій формі не тільки потворного, а й насилля, нищоті тощо). Хоча автор і використовує художні засоби та прийоми під час створення деяких предметів або явищ у сучасній популярній культурі.

Поняття "естези" використовуємо як своєрідну "понятійну противагу" до поняття естезису. Останнє знаходить усе більшу кількість прибічників під час опису естетичних явищ сучасного життя і спробах пояснити причини зростання їх значення у повсякденному житті мешканців мегаполісів Європи і Північної Америки. Цей феномен учені намагаються зафіксувати як "естетичний бум" (Вольфганг Вельш), "естетизацію світу" (Жан Бодріяр), "естетизацію культури" (Світлана Ніконова), "естетизм" як характеристику побуту "любителів естетичного без підготовки" (Мікаела Фіресова), "підвищений естетизм" (Владімір Бичков), "естетизація повсякденного життя" (Мішель Маффесолі). Як переконана Олена Павлова, зараз розсунуто "межі дисциплінарного простору традиційної естетики" та введено в поле її дослідження "нові проблеми, такі як: іміджологія, естетика комунікативної дії, дизайн (не лише окремих речей, Я й ландшафту культури загалом), реклама й естетика віртуальної реальності електронних мереж". Тому все очевиднішим стає, що предметне поле естетики — "чуттєве самоствердження людини" [2, с 29]. Хоча інші дослідники, навпаки, вважають, що відбувається знецінення ролі власне естетичних практик, коли йдеться про "культурну індустрію". Зокрема, Сергій Пролєєв переконаний, що сучасники шукають відповіді на насущні питання так би мовити різними дорогами, але практично в останню чергу звертають увагу на "можливість мистецтва ці питання зрозуміти і бажані відповіді знайти" [6, с 6]. Отже, намагаючись осмислити подібні події і процеси художнього життя теперішнього соціуму дослідники вбачають потенціал у понятті естезису при спробах пояснити причини зростання затребуваності сучасниками естетичних основ життя, але не тільки через зустрічі з ними завдяки творам мистецтва. Проте розуміння ними цього явища, як треба наголосити, не є однозначним.

За Вольфгангом Вельшем, естетичне тотожне естезису та складає предмет вивчення естетики, а не мистецтво [16; 17]. Таким чином, він заперечує зосередження уваги естетики на проблемі мистецтва, оскільки це надмірно звужує предметне поле її аналізу.

На думку Сергія Лебедева, естезис (як поняття постмодерністської філософії) позначає "внутрішню єдність етики та естетики, залежність етики не стільки від розуму, скільки від норм естетичного сприймання світу. Останнє виражає не тільки емоційно-естетичне ставлення до світу, а й його безпосереднє переживання у всій його конкретності" [14, с 579]. Основа естезису, тобто його ідеологія, - це протидія різним формам сучасної масової культури, глобалізму, культурному і соціальному універсалізму, раціоналістичному духу сучасного суспільства, - переконаний дослідник. Тобто у ньому він вбачає квінтесенцію уявлень про потребу духовного розвитку людства, розглядаючи їх як своєрідних "прирошувачів" гармонії. На відміну від напрацьованої за античної доби ідеї кагокагатії, маємо, як видається, міркування про зв'язок естетичного з етичним, коли йдеться про керування "безмежним океаном" людської чуттєвості, щоб мінімізувати у сучасної людини потяги до деструкції, насилля.

Дещо інше розуміння естезису маємо, коли стверджується про "неможливість існування несинтезованих чуттєвих даних, тобто того, що не мало б стосунку до самої свідомості. Втіленням цього синтезу і виявляється естезис. Ті або ті аспекти естезису - це не окремі компоненти, а радше прозорі грані неподільного цілого, крізь кожную з яких проглядають-ся в особливому ракурсі всі інші. В естезисі, який пов'язаний із чуттєвим сприйманням, світ не розпадається на "зовнішню форму і внутрішній зміст". Сама форма стає прозорим носієм внутрішнього змісту. Чуттєве сприймання — це водночас і надчуттєве сприймання, у формах і звуках безпосередньо схоплюючий "невидимий" і "нечутний" духовний зміст" [12]. Наразі акцентовано увагу на цінності цілісного сприймання дійсності, на яке націлює людину естетичне в усіх його проявах.

З естетичним началом у повсякденному житті людини, зокрема буденністю античної доби, пов'язує естетизм Андрій Лустенко. Він вказує, що й естетична рефлексія цього періоду людської культури виходила з практичних, повсякденних вимог. Відтак для нього естетизм тотожний, власне, до естетичного засвоєння дійсності, яка є "матеріалом, що підлягає трансформації в процесі її проведення до художньо-завершеного стану" [5, с. 35]. Як наголошує дослідник: "Модель буденності естетизму, що має для античної культури універсальний характер, базувалася на опозиції індивідуально-приватного та суспільного. Головним конституювальним моментом специфічно-античного естетизму буденності є вираження повсякденної реальності в поняттях, образах і цінностях, притаманних конституції публічного акту" [5, с. 50]. Тобто привернуто увагу, що естетичний момент націлює людину до створення в будь-якій діяльності "художньо-завершеного". Проте в цьому випадку науковець не фіксує зв'язок етичного та естетичного начал людського існування, що націлює людину на вдосконалення її самої.

З другої половини XX століття спостерігаємо не тільки "естетичний бум" (Вольфганг Вельш), але ще й, як видається, "художній бум квазіестетичного плану". В мистецтві і за його межами виникають часто арт-продукти з відсутністю гуманістичного начала, і з ними найчастіше стикається пересічна людина. Трансформації сучасної культури стимулюються багато в чому зростанням контактів людини з квазіестетичними продуктами індустрії розваг, мас-медіа, мережевій комунікації, але такими, що мають художній елемент. Феномен "естези" для неї - доволі важлива в них приманка. Можна стверджувати про пошук, як "Я", у творах мистецтва (художніх інноваціях популярної культури, художнього продукту індустрії розваг тощо) "Ти", як своєрідного дзеркала власних бажань й цінностей. Однак таке індивідуальне прагнення перетинається з національно-культурною естетичною традицією, усталеною в межах конкретної спільноти. Ціннісні основи кожної із них підсилюють або послаблюють одна одну (розмиваючи у людини чіткість уявлень про прекрасне і потворне, піднесене та нище, гармонію чи дисгармонію).

Тому можемо стверджувати, що нині естетична сфера соціуму і художня, або художній простір, на наш погляд, перебувають у "зоні перетину", а не родовидової залежності. Адже квазіестетичні арт-продукти твори мають у своїй основі іншу ціннісну основу, ніж створені на естетичній. Тому і виникає нагальне питання для поглибленого аналізу, про перспективи цієї тенденції для розвитку художньої культури, а разом з нею і естетичної традиції конкретної спільноти. Хоча серед фахівців у галузі естетики при оцінці авангардно-постмодерністського художнього та естетичного досвіду XX століття все ще переважає міркування про них як видове і родове поняття. Проте дослідниками також помічено, що досвід новітніх арт-практик привів до "відмови від традиційних естетичних категорій, і навіть, як це не парадоксально, до замовчування самих понять естетичного й естетики. Виникла специфічна альтернативна іаеаестетика, що виконує в сучасній культурі начебто функції естетики, але що "соромиться" її традиційної назви" [1, с. 516].

У яких умовах нині існує художній простір України, можна скласти уявлення, наприклад, при аналізі діяльності одного з найвпливовіших культурних агентів в країні - центру сучасного мистецтва Pinchukartcentre в Києві. Тут можна побачити твори сучасного образотворчого мистецтва України і світу. (Показово, що він існує завдяки меценатам, вхід безкоштовний.) Одним із частих гостей Pinchukartcentre став Дем'єн Герст. Наприклад, за період з 25 по 27 квітня 2009 року виставку робіт цього британського художника відвідало близько 10 000 осіб (виставка Реквієм тривала з 25 квітня по 20 вересня). Але що пропонувалося публіці, крім традиційного перегляду 100 картин у стилі spin, голів акул і убитих корів? За допомогою чотирьох машин - spin painting machines, кожен мав змогу створити арт-продукт у стилі Герста. За бажання можна було сфотографуватися з митцем, навіть отримати автограф. Трансльована з великого відеоекрана інформація поглиблювала уявлення про автора виставки (зал video-lounge). За бажання можна було придбати не тільки каталог, а й сувенірну футболку з черепом "Floating skull" із циклу живопису "Skull paintings". Крім того, на вернісаж було запрошено знаменитостей, наприклад Тіма Марлоу (Tim Marlow), відомого телеведучого на BBC і

т. п. У ЗМІ, особливо на TV, часто сповіщалося про виставку та її відвідувачів. Однак зустріч із "селебриті" - це своєрідна "цікавинка" для людей, які недостатньо обізнані з мистецтвом. "Селебриті-ідентичність" в теперішніх умовах, як відомо, культивується передусім мас-медійним способом та націлена, головню, на молоде покоління. (Тобто був саме феномен "естези", як вважаємо.) Епатажність видається теж важливим складником для арт-діяльності, що ґрунтується на естезі. Наприклад, до виставки Нерста публіці були запропоновано PinchukArtCentre експозицію "Експертиза" (твори Віка Муніса, яким для картин, фотографій, інсталяцій використовуються нетрадиційні матеріали - ікра і шоколад, цукор чи арахісове масло, а разом із ними вата, кров, нитки і сміття). Увагу привертає наразі не стільки спроба використання нетрадиційних матеріалів (подібне є лише ознакою формотворчого пошуку, що завжди притаманне мистецтву). Увагу привертає спроба їх поєднання, враховуючи таке різномірне споживче та цільове призначення.

"Сцілла і Харібда" сучасної художньої культури України...

Щоправда є ще один момент, що кидається у вічі при стиканні із явищем "естези", а саме - тематична спрямованість пропонованих у його межах до перегляду творів живопису, графіки, скульптури чи кіно, або ж інсталяцій, перформансів тощо та їх художньо-естетична цінність. Наприклад, у колекції "Reflection" PinchukArtCentre серед робіт відомих сучасних митців Великої Британії, Мексики, Німеччини, Польщі, Росії, США, України, Японії - Джефф Кунс, Ентоні Гормлі, Марк Квінн чи Крістіан Марклей — розміщені роботи Олега Кулика. Проте останній став знаменитим у статусі мас-медійного персонажа, що показово. Не його творчість, як художника, а образ людини-собаки в перформансі із публічним оголеним тілом та публічним приниженням привернув увагу спочатку журналістів і згодом публіки. З цього приводу доречно нагадати ідею Владіміра Бичкова, що подібна апеляція до тілесності, як і гіпертрофоване культивування тілесних інтенцій й бажань, наводить на думку про "генітально-анальну свідомість", втілену у візуальні чи словесні форми, яка раніше могла знаходити вираження хіба що в "низькому, підцензурному фольклорі" [1, с. 484].

Про своєрідну гру митця із публікою виникає думка і під час ознайомлення з арт-продуктами Арсена Савадова, яка викликає до нього неоднозначне ставлення. Як приклад, у проєкті "Донбас-Шоколад" він вдягнув донбаських шахтарів, які щойно побували в забої, у пачки балерин, а в проєкті "Книга мертвих" розмістив у декораціях тіла людей після розтину. На наш погляд, у таких арт-продуктах досить чітко відстежується роль епатажу як складника феномена "естези" в сучасних мистецьких експериментах. Проте це не просто "створення неможливого" (Надежда Маньковська) в період нонкласики. Тут не менш чітко проступає звернення до нищого в різних проявах та спроба (його пропаганди засобами арт-продуктів. Проте популяризація нищого - це досить небезпечна, як видається, "гра із вогнем", коли йдеться про звернення до сфери людської чуттєвості (особливо у кризовий період життя певного суспільства).

Мабуть, саме це й названо "духом радикального експерименту" Владіміром Бичковим. "До кінця XX століття масштабний пост-культурний експеримент у сфері мистецтва (в руслі авангардно-модерністсько-постмодерністських практик євро-американського ареалу) привів практично до повної відмови від традиційних мов художнього вираження, особливо у сфері візуальних мистецтв, але частково і в літературі, музиці, театрі, наслідком чого стала майже повна деестетизація мистецтва. Фактично переважна більшість сучасних "актуальних" арт-практик існують, - як він наголошує, - поза сферою традиційного естетичного досвіду або дуже слабо перетинаються з нею" [1, с. 513]. Тому треба цілком погодитися, на наш погляд, із думкою Валентини Панченко, що за таких умов естетика має виконувати активну роль у формуванні культурної політики нашої держави [2, с. 23]. Адже деестетизація мистецтва та пропаганда квазіестетичних арт-продуктів в умовах соціальної нестабільності й тривалої кризи створює передумови, як видається, до подальшої дестабілізації суспільного життя.

При розгляді феноменів естезису та естези у виявах сучасного художнього простору та їх ролі вжитті сучасника можна припустити про дві причини існування та зіткнення цих тенденцій. По-перше, пошук перспектив позитивного розвитку людства стимулює останнє в умовах кризи спиратися більшою мірою на естетичні моменти в житті та діяльності пересічної людини. Адже основа збереження людини й людства - соціальна вітафілія, а не соціальна некрофілія. І чуттєва сторона людського буття є не меш важливою за раціональну, проте вона менш контрольована з боку кожної конкретної людини. Сучасник зі значним естетичним досвідом легше сприймає непрості й доволі суперечливі реалії сучасного соціального існування та належно емоційно-чуттєво реагує на них, маючи своєрідну "віддушину". До того ж він націлений на пошук й прирощування гармонії як елемента життя, на відміну від того, хто творить арт-продукти на основі феномена "естези" (чи ж тих, хто захоплено його сприймає). По-друге, на прикладі взаємодії естезису й естези в арт-практиках сучасності вбачаємо зіткнення соціально-культурних цінностей представників різних культурних регіонів та зон у їх межах. Отже, в умовах глобалізації все очевиднішою проблемою стає зіткнення різноманітних культур як носіїв диференційованого досвіду організації соціального життя людини й людства. Зокрема, на прикладі діяльності PinchukArtCentre очевидним постає зіткнення художньої традиції інших країн та традиційної для українського соціуму. Пропаганда художніх цінностей, ідеалів, смаків стає, відтак, впливовим чинником сучасної соціально-культурної експансії.

Література

- 1 Бычков В. В. Эстетика учебник — Москва : Гардарики, 2004. — 556 с
- 2 Эстетика в Україні: сьогодення і майбутнє матеріали круглого столу часопису "Філософська думка" (25 вересня 2009 року) // Філософська думка. — 2009. — № 6. — С. 21-38.
- 3 В Киеве появился новый мурал возле Майдана : Корреспондент.net, 24 июля 2016. 17:17. — [Електронний ресурс]. — <http://korrespondent.net/kyiv/3721971-v-kyeve-poiavylsia-novyi-mural-voze-maidana>
- 4 Краснаярова Н. Г. Судьба эстетизма в философии : от античности до постмодернизма Н. Г. Краснаярова // Гуманитарные исследования. — 2015 — №5(9) — С. 19-21.
- 5 Лустенко А. Ю. Эстетика буденності / А. Ю. Лустенко. — Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. — 356 с.
- 6 Левчук Л. Эстетика на межі епох : Бесіда головного редактора "Філософської думки" С. Пролєєва з професоркою Л. Левчук / Лариса Левчук. Сергій Пролєєв // Філософська думка. — 2009 — № 6. — С. 5-20.
- 7 Маньковская Н. Б. Эстетика постмодернизма / Н. Б. Маньковская. — Санкт-Петербург: Алетей. 2000 — 347 с — (Сер. "Gallicinium")

8. Ніконова С. До проблеми визначення естетики: трансформація суб'єктивізму / Світлана Ніконова // Філософська думка. — 2009. — № 6. — С 39-48.
9. Новая мифология Арсена Савадова. — [Електронний ресурс]. — <http://cameralabs.org/10360-novaya-mifologiya-arsena-savadova>
10. Собакиада Олега Кулика: 20 лет назад скромный художник родом из Киева впервые стал собакой. — [Електронний ресурс]. — <https://lenta.ru/articles/2014/11/24/kulik/>
11. Урбанізм по-київськи. Найяскравіші мурали столиці. — [Електронний ресурс]. — <http://tsn.ua/special-projects/murals/>
12. Щедрина Г. К. Эстетизм. Творчество. Образование. — [Електронний ресурс]. — <http://anthropology.ru/ru/text/shchedrina-gk/estezis-tvorchestvo-obrazovanie>
13. Щоб потрапити на Херста в PinchukArtCentre, люди вистоявали двогодинну чергу. — [Електронний ресурс]. — <http://ua.korrespondent.net/showbiz/818682-shchob-potrapiti-na-hersta-v-pinchukartcentre-lyudi-vistoyuvali-dvogodinnu-cherghu>
14. Эстетизм // С. А. Лебедев. Философия науки : Краткая энциклопедия (основные направления, концепции, категории). — Москва : Академический проект, 2008. — С. 579.
15. Michaela Fiserova, Michel Maffesoli. Entretien avec le sociologue Michel Maffesoli. 19 fevrier 2006. — [Електронний ресурс]. — http://www.sens-public.org/article.php?id_article=193&lang=fr
16. Welsch W. Fur eine postmoderne Asthetik des Widerstands / Wolfgang Welsch // Asthetisches Denken. — Stuttgart, 1990. — S. 157-167.
17. Welsch W. Eine fruhere Fassung dieses Textes ist erschienen /Wolfgang Welsch // Asthetisches Denken. — Stuttgart, 1990. — S. 9-40.
18. Baumgarten A. G. Philosophische Betrachtungen uber einige Bedingungen des Gedichtes, lat. / dt. ubers. und hrsg, von Heinz Paetzold / Alexander Gottlieb Baumgarten. — Hamburg, 1983. — S. 86 bzw. 87 (CXVI).

•

The prospects of development of aesthetical sphere and artistic culture of modern society are considered. Basic directions of their development in the period of modernism are analyzed. In the article was paid regard to the phenomena of aethesis and 'aesthesis' in the modern culture of Ukraine. Also their differences were found out on the example of street-art project 'Art United Us '. In addition, basic lines of phenomenon of 'aesthesis' it was discovered, namely: an active address is to provocation and game, use of medias resource, appeal to the idea of

low.

Keywords: *Pinchukartcentre, Aleksander Gotlib Baumgarten, Vik Muniz, Damien Hirst, non-classical aesthetics, artistic culture, art in the period of modernism, aethesis, phenomenon of 'aesthesis', street-art.*